

Annales

Instituti

Archaeologici

VII - 2011

Godišnjak

*Instituta za
arheologiju*

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
Fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
<http://www.iarh.hr>

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Željko Tomičić

Izvršni urednik/Desk editor

Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj

Tehnički urednik/Technical editor

Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj

Izdavački savjet/Editorial committee

Vlasta Begović, Marko Dizdar, Dunja Glogović, Snježana Karavanić, Goranka Lipovac Vrkljan, Branka Migotti, Kornelija Minichreiter, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Željko Tomičić, Ante Uglešić

Prijevod na engleski/English translation

Nikolina Matetić Pelikan (ETNOtrend d.o.o.)

Lektura/Language editor

Renata Draženović (hrvatski jezik/Croatian)
Stephen Hindlaugh (engleski jezik/English)

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Korektura/Proofreaders

Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

Tisak/Printed by

PRINTERA GRUPA d.o.o., Sveta Nedelja

Naklada/Circulation

600 primjeraka/ Copies

©Institut of archaeology, Zagreb 2011.

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 9** **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
Sotin, probna arheološka istraživanja 2010.
- 13** **Zvonko Bojčić**
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Tino Leleković
Rezultati probnih istraživanja nalazišta Batina–Sredno 2010. godine
- 20** **Marko Dizdar**
Probna iskopavanja i nadzor na izgradnji dionice državne ceste D-34 – obilaznica Donjeg Miholjca
- 23** **Marko Dizdar**
Probna iskopavanja i nadzor na izgradnji dionice državne ceste D-2 – obilaznica Našica
- 26** **Daria Ložnjak Dizdar**
Zaštitna istraživanja nalazišta AN 2a Markovac Našički–Orašje 2 na izgradnji obilaznice Našica
- 30** **Daria Ložnjak Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Probna iskopavanja prapovijesnog nalazišta u Vlatkovcu
- 34** **Kornelija Minichreiter**
Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2010. g.
- 37** **Tatjana Tkalčec**
Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2010. godine
- 41** **Daria Ložnjak Dizdar**
Marija Mihaljević
Marko Dizdar
Dolina 2010. – rezultati probnih istraživanja prapovijesnog groblja Glavičice
- 45** **Tatjana Tkalčec**
Probna arheološka istraživanja visinskog gradišta Sveta Ana – Gradina 2010.
- 50** **Tajana Sekelj Ivančan**
Rezultati istraživanja nalazišta Virje – Volarski breg u 2010. godini

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 9** **Daria Ložnjak Dizdar**
Mirela Hutinec
Sotin, Archaeological Trial Excavations 2010
- 13** **Zvonko Bojčić**
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Tino Leleković
Results of the 2010 Trial Excavations of the Batina–Sredno Site
- 20** **Marko Dizdar**
Trial Excavations and Supervision of the Construction of National Road Section D-34 – Donji Miholjac Bypass
- 23** **Marko Dizdar**
Trial Excavations and Supervision of the Construction of the D-2 National Road Route–Našice Bypass
- 26** **Daria Ložnjak Dizdar**
Protective Excavations of AS 2a Markovac Našički–Orašje 2 during Construction of the Našice Bypass
- 30** **Daria Ložnjak Dizdar**
Hrvoje Potrebica
Trial Excavations of a Prehistoric Site in Vlatkovac
- 34** **Kornelija Minichreiter**
Slavonski Brod, Galovo, Archaeological Research 2010
- 37** **Tatjana Tkalčec**
Archaeological Excavations of the Crkvari–St. Lawrence's Church Site 2010
- 41** **Daria Ložnjak Dizdar**
Marija Mihaljević
Marko Dizdar
Dolina 2010 – Results of Trial Excavations of the Glavičice Prehistoric Cemetery
- 45** **Tatjana Tkalčec**
2010 Archaeological Trial Excavations of the Hill Fort of Sveta Ana–Gradina
- 50** **Tajana Sekelj Ivančan**
Results of the 2010 Excavations of the Virje–Volarski Breg Site

<p>54 Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar</p> <p>Probna istraživanja nalazišta AN 1 Grabrić na trasi auto-cesta A13, dionica Čvor Vrbovec 2 – Čvor Farkaševac</p>	<p>54 Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar</p> <p><i>Trial Excavations of AS 1 Grabrić on the A13 Motorway Route, Section: Vrbovec 2 Junction-Farkaševac Junction</i></p>
<p>57 Branko Kirigin
Ivančica Schrunk
Vlasta Begović
Marinko Petrić
Marina Ugarković</p> <p>Hvar, otok Sv. Klement, uvala Soline, arheološka istraživanja 2010.</p>	<p>57 Branko Kirigin
Ivančica Schrunk
Vlasta Begović
Marinko Petrić
Marina Ugarković</p> <p><i>Hvar, Island of Sveti Klement – Soline Bay, Archaeological Excavations 2010</i></p>
<p>61 Marko Dizdar
Asja Tonc
Daria Ložnjak Dizdar</p> <p>Zaštitna istraživanja nalazišta AN 6 Gornji Vukojevac na trasi auto-cesta Zagreb – Sisak, dionica Velika Gorica jug – Lekenik</p>	<p>61 Marko Dizdar
Asja Tonc
Daria Ložnjak Dizdar</p> <p><i>Rescue Excavations of AS 6 Gornji Vukojevac on the Zagreb – Sisak Motorway Route, Section Velika Gorica South – Lekenik</i></p>
<p>65 Juraj Belaj
Filomena Sirovica</p> <p>Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu godine 2010.</p>	<p>65 Juraj Belaj
Filomena Sirovica</p> <p><i>Archaeological Excavations at the Stari Grad Site in Ivanec 2010</i></p>
70 Tatjana Tkalčec Arheološka istraživanja burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2010. godine	70 Tatjana Tkalčec <i>2010 Archaeological Excavations of Vrbovec Castle in Klenovec Humski</i>
<p>74 Tatjana Tkalčec
Snježana Karavanić
Andreja Kudelić</p> <p>Zaštitna arheološka istraživanja na Starom gradu Dubovac 2009-2010.</p>	<p>74 Tatjana Tkalčec
Snježana Karavanić
Andreja Kudelić</p> <p><i>Archaeological Rescue Excavations at Stari Grad Dubovac 2009-2010</i></p>
<p>81 Snježana Karavanić
Andreja Kudelić</p> <p>Istraživanje prehistorijskih gradina Barilović-Osovlje i Crkvina-Bukovlje (Karlovačka županija)</p>	<p>81 Snježana Karavanić
Andreja Kudelić</p> <p><i>Excavations of Prehistoric Hill Forts at Barilović-Osovlje and Crkvina-Bukovlje (Karlovac County)</i></p>
85 Asja Tonc Rezultati probnih istraživanja na gradini Sv. Trojice kod Stari-grada-Paklenice 2010.	85 Asja Tonc <i>Results of the Trial Excavations of the Sveta Trojica Hill Fort near Starigrad-Paklenica 2010</i>
88 Goranka Lipovac Vrkljan Crkvenica – <i>Ad turres</i>, prošlogodišnje otkriće još jedne rimske keramičarske peći na lokalitetu „Igralište“	88 Goranka Lipovac Vrkljan <i>Crkvenica – Ad Turres, Last Year's Discovery of Another Roman Kiln at the "Igralište" Site</i>
<p>93 Bartul Šiljeg
Vladimir Kovačić
Andreja Kudelić
Ana Konestra</p> <p>Arheološko-konzervatorska istraživanja lokaliteta Stancija Blek kod Tara u 2010. g.</p>	<p>99 Bartul Šiljeg
Vladimir Kovačić
Andreja Kudelić
Ana Konestra</p> <p><i>2010 Archaeological-Conservation Research of the Stancija Blek Site near Tar</i></p>

Terenski pregledi

98 **Zorko Marković**
Mirjana Paušak

Terenski pregled arheoloških lokaliteta u Valpovštini 2010.

102 **Zorko Marković**
Jasna Jurković

Rezultati rekognosciranja arheoloških terena oko Našice 2010. godine

108 **Kornelija Minichreiter**
Zorko Marković

Arheološki lokaliteti na trasi brze ceste Brestovac – Staro Petrovo Selo

112 **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar

Terenski pregled trase buduće auto-ceste A13, dionica Bjelovar–Virovitica–granica s Mađarskom

118 **Asja Tonc**

Terenski pregled područja izgradnje plovnog kanala „Grad Pag – Košljun“ i područja sanacije kamenoloma Vranja

Field Surveys

98 **Zorko Marković**
Mirjana Paušak

2010 Field Survey of the Valpovo Region Archaeological Sites

102 **Zorko Marković**
Jasna Jurković

The Results of Archaeological Survey of the Terrain around Našice 2010

108 **Kornelija Minichreiter**
Zorko Marković

Archaeological Sites on the Brestovac-Staro Petrovo Selo Expressway Route

112 **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar

Field Survey of the Planned A13 Motorway Route, Section Bjelovar–Virovitica–Hungarian Border

118 **Asja Tonc**

Field Survey of the Planned Construction Area of the Town of Pag-Košljun Channel and the Restoration Area of Vranja Quarry

- 1 Sotin
- 2 Batina-Sredno
- 3 Donji Miholjac - obilaznica
- 4 Našice
- 5 AN 2a Markovac Našički - Orašje 2
- 6 Vlatkovac
- 7 Slavonski Brod - Galovo
- 8 Crkvari
- 9 Dolina-Glavčice
- 10 Sveta Ana Gradina
- 11 Virje-Volarski breg
- 12 AN 1 Grabrič- Farkaševac
- 13 Sv. Klement - Soline
- 14 AN 6 Gornji Vukojevac
- 15 Ivanec
- 16 Klenovec Humski - Plemički grad Vrbovec
- 17 Stari grad Dubovac
- 18a Barilovići - Osovlje
- 18b Crkвина - Bukovlje
- 19 Gradina Sv. Trojice
- 20 Crikvenica - Igralište
- 21 Stancija Blek-Tar

Rezultati probnih istraživanja nalazišta Batina–Sredno 2010. godine

Results of the 2010 Trial Excavations of the Batina–Sredno Site

Zvonko Bojčić
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Tino Leleković

Primljeno/Accepted: 14.03.2011.
Prihvaćeno/Received: 09.05.2011.

U probnim istraživanjima nalazišta Batina–Sredno potvrđene su pretpostavke koje počivaju na rezultatima terenskog pregleda o postojanju prapovijesnog i rimskog groblja smještenih južno od naselja na Gracu. Razdoblju prapovijesti pripadaju ostaci ravnog paljevinskog groblja daljske grupe s kraja brončanog i početka željeznog doba. U grobovima su zabilježeni brojni keramički, metalni i stakleni nalazi koji potvrđuju pretpostavke o iznimnoj važnosti Batine kao istaknutog južnopanonskog centra smještenog na važnoj komunikaciji koja je slijedila tok Dunava. Posebno je važno otkriće danas izravnanih tumula s grobovima smještenim uz njihove rubove od kojih se neki izdvajaju veličinom te brojem i vrstama nalaza. Razdoblju antike pripada otkriće paljevinskih i kosturnih grobova na južnoj nekropoli utvrde Ad Militare i pripadajućeg civilnog naselja. Zabilježeni su i karakteristični jarci V-presjeka koji se povezuju s djelovanjem rimske vojske. Rezultati probnih istraživanja na Srednom potvrdili su iznimno značenje ovog nalazišta za hrvatsku, ali i europsku arheološku baštinu.

Ključne riječi: probna iskopavanja, Batina, Baranja, groblje, tumuli, kasno brončano doba, starije željezno doba, grupa Dalj, limes, nekropola, utvrda

Key words: trial excavations, Batina, Baranja, cemetery, tumuli, late Bronze Age, Early Iron Age, Dalj Group, Limes, necropolis, fort

Nakon dvogodišnjih terenskih pregleda sjeveroistočnog dijela Baranje između Batine, Zmajevca i Suze poduzetih u sklopu projekta Arheološka baština Baranje, a u cilju pronalaska i zaštite dosad nepoznatih nalazišta kao i dokumentiranja već registriranih lokaliteta, započelo se s probnim iskopavanjima u Batini (općina Draž) za koja se pretpostavljalo da mogu rezultirati novim spoznajama o ovom važnom nalazištu (Bojčić et al. 2009; 2010).¹

Probna istraživanja provedena su na položaju Sredno koje je smješteno na sjeveroistočnom završetku Banskog brda što završava strmim lesnim padinama ispresijecanim dubokim usjecima. Istraživanja su poduzeta s ciljem provjere pretpostavki o postojanju prapovijesnog i rimskog groblja koja počivaju na rezultatima terenskog pregleda poduzetog u jesen 2008. godine. Tom su prilikom na površinama oranica prikupljeni keramički ulomci daljske grupe s kraja kasnog brončanog i početka starijeg željeznog doba te ranorimskih posuda, ali i sitne spaljene kosti, što je ukazivalo na položaj grobova smještenih južno od naselja na Gracu (Bojčić et al. 2009).

Dosad su s Graca i Srednog u Batini bili poznati mnogobrojni nalazi koji potječu iz pokusnih (Bulat 1970; 1970a;

1977; Pinterović 1971) i zaštitnih iskopavanja (Minichreiter 1976; Bojčić 1978; Šimić 2002) ili su prikupljeni u terenskim pregledima (Bulat 1962; 1964; 1974; 1981). Ipak, najveći dio nalaza potječe s kraja 19. i početka 20. stoljeća za koje se pretpostavlja kako pripadaju uništenim grobnim cjelinama, dok se samo manjim dijelom radi o naseobinskim nalazima (Nađ, Nađ, 1964; Metzner-Nebelsick 2002). Probna iskopavanja na Srednom imaju za cilj prikupljanje spoznaja o kontekstu navedenih nalaza te pružaju mogućnost za trajnu zaštitu ovog izravno ugroženog nalazišta na kojem se kontinuirano provodi izgradnja objekata i infrastrukture koje najčešće ne slijede zaštitna arheološka istraživanja.²

Rezultati istraživanja

U probnim istraživanjima na Srednom ispitane su četiri sonde, tri na središnjem dijelu nalazišta, dok je četvrta položena na sjevernom dijelu, odnosno najbliže naselju na Gracu (sl. 1). Sonde su presijecale blaga uzvišenja koja su intenzivnom poljoprivrednom obradom znatno snižena, posebno dubokim

1 Probna iskopavanja proveo je Arheološki muzej Osijek pod vodstvom prof. Z. Bojčića od 15. studenog do 10. prosinca 2010. godine financijskim sredstvima koja je osiguralo Ministarstvo kulture RH. Ukupno je istražena površina od oko 748 m².

2 Tijekom izgradnje vodovodne mreže 2009. godine preko cijelog platoa u Batini nisu provedena zaštitna istraživanja, već samo nadzor. U iskopu su oštećena najmanje dva groba daljske grupe iz kojih je prikupljen dio keramičkih posuda (za podatke zahvaljujemo kolegi Domagoju Dujmiću). Na površini naselja na Gracu također su u iskapanoj zemlji zabilježeni brojni prapovijesni i rimski nalazi.

Sl. 1 Položaji probnih istraživanja na Srednom 2010. godine.

Fig. 1 Positions of trial trenches at Sredno 2010.

Sl. 2 Pogled na površinu istraživanja na Srednom (snimio: M. Dizdar).

Fig. 2 View of the excavation surface at Sredno (photo: M. Dizdar).

oranjem pri sadnji vinograda (sl. 2). Sonde 1 i 2 predstavljale su duge probne rovove širine 1,20 m koji su na mjestima nalaza grobova prošireni kako bi ih se ispitalo u cijelosti. Na sličan su način istražene i manje sonde 3 i 4. Stratigrafska slika nalazišta pokazuje kako se ispod sloja humusa, koji je ponegdje debljine i do 0,60 m, nalazi tamnosmeđi predlesni sloj, pa zatim sloj lesa. Na dijelovima nalazišta, posebno na vrhu blagih uzvišenja, les se pojavljuje odmah ispod sloja humusa koji je na tim mjestima debljine tek oko 0,30 m. Zapune svih cjelina, kako grobova, tako i ostalih pronađenih objekata, pojavljuju se odmah ispod sloja humusa, odnosno ukopane su u predlesni i lesni sloj.

Ukupno je 2010. godine istražen 61 grob: 47 prapovijesnih i 14 rimskih, iako ih je pronađeno znatno više, no zapune grobova koje su izdvojene manjim dijelom, a ostatkom izlaze izvan površine istraživanja, nisu bile ispitane. Osim grobova, u probnim sondama pronađen je i veći broj jaraka različite širine i dubine ukopa.

Prapovijesni grobovi

U probnom istraživanju na Srednom pronađeno je ravno paljevinsko groblje daljske grupe koja je obilježila mladu fazu kasnog brončanog doba i početne faze starijeg željeznog doba. U terenskom pregledu 2008. godine uz sjeverni rub groblja na Srednom uočeno je i postojanje tumula čiji se ostaci možda kriju u blagim nepravilnim uzvišenjima položenim i na ostalim dijelovima nalazišta. Rezultati istraživanja to su i potvrdili, odnosno dokumentirano je postojanje tumula koji su poljoprivrednom obradom sniženi do razine okolnog prostora (sl. 1). Tako je u središnjem dijelu sonde 1 uočeno postojanje nasipa tumula debljine do 0,40 m od kojeg je iskopom zahvaćen samo sjeveroistočni rubni dio u kojeg su bila ukopana dva groba. Znatno veći broj grobova zabilježen je uz rub nasipa tumula što će možda, nakon istraživanja središnjeg groba, posvjedočiti o zanimljivim kronološkim odnosima između grobova. Slično je uočeno i pri iskopavanju sonde 4 koja je položena uz sjeverni rub većeg tumula uz koji su izdvojene zapune većih grobova koje možda okružuje jarak. Otkriće grobova u sondi 4 potvrdilo je pretpostavke o položaju južnog ruba naselja na Gracu, odnosno početak groblja na Srednom koje su počivale na rezultatima terenskog pregleda iz 2008. godine (sl. 1) (Bojčić et al. 2009).

Zapune grobova daljske grupe su svijetlosmeđe, sivosmeđe ili smeđe boje, ovisno o položaju i dubini ukopa grobova. U zapunama se često nalaze ulomci keramičkih posuda, životinjske kosti i mikroliti koji *proprie dicti* ne pripadaju priložima. U rijetkim je slučajevima zabilježeno presijecanje grobova, no i tada samo rubnim dijelom, što svjedoči o postojanju vanjskih oznaka grobova. Dio grobova oštećen je ukopavanjem mladih objekata, posebno širokih i dubokih rimskih jaraka, pri čemu su ostali sačuvani samo najdublje ukopani grobovi. Isto tako, dio plitko ukopanih grobova oštećen je obradom zemlje, pa se ponekad sačuvalo samo dno groba s ostacima keramičkih posuda i spaljenim kostima.

Svi grobovi sadržavali su spaljene ostatke pokojnika koji su položeni u keramičke posude (sl. 5) ili su se nalazili u nekom organskom omotaču (tekstil, koža, košara) te su smješteni na dno groba (sl. 3). Kao žare najčešće su se koristili različiti oblici lonaca koji su u većini slučajeva pokriveni zdjelom, iako su pronađeni i grobovi u kojima su spaljene kosti položene u zdjelu. U zapunama grobova ponekad se nalaze i ostaci paljevine s lomače u kojoj također ima spaljenih kostiju te gorenih metalnih predmeta. U rijetkim slučajevima zabilježeno je postojanje dvojnih grobova o čemu, osim različitih vrsta nalaza, svjedoče i razdvojene hrpice spaljenih kostiju.

Grobne rake su pravokutnog ili kvadratnog oblika i zaobljenih uglova te različitih dubina i dimenzija. Najveći broj grobnih raka pokazuje orijentaciju S–J. U grobu 8 u koji su sačuvani su se tragovi drvene komore u koju su položeni spaljeni ostaci pokojnika s popudbinom i priložima (sl. 4). Kod

Sl. 3 Prapovijesni grob 19 (snimio: V. Šmid).

Fig. 3 Prehistoric grave 19 (photo: V. Šmid).

pojedinih grobova, s obzirom na razbijenost posuda, vjerojatno je kako su bili pokriveni drvenom konstrukcijom.

Broj nalaza u grobovima je različit. Najbrojnije su keramičke posude koje su najvjerojatnije sadržavale popudbinu u hrani i piću (sl. 3), što je u nekim grobovima i potvrđeno nalazima životinjskih kostiju u posudama, većinom zdjelama. Od keramičkih posuda u najvećem se broju pronalaze različiti oblici lonaca, zdjela, kantharosa, vrčeva i šalica, dok iznimno dolaze dvojne posude i stalci. Od metalnih priloga zabilježeni su predmeti nošnje (fibule, igle) i nakita (narukvice, torques, privjesci) koji često pokazuju tragove spaljivanja s pokojnikom/com na lomači. Metalni se predmeti nalaze sa spaljenim kostima kako u žarama tako i izvan njih, a pronađeni su i u ostacima paljevine s lomače. Broj metalnih predmeta nošnje i nakita veći je u grobovima žena u kojima se još pojavljuju staklene perle te keramički pršljeni. Za grobove oba spola karakteristični su manji željezni noževi s blago povijenim sječivom i kratkim trnom. U grobovima muškaraca dijelu nošnje pripadaju nalazi brončanih igala, a još su izdvojeni i brusevi te željezne perle. Priložima naoružanja (željezne koplje; brončane zakovice kacige grupe Libna-?: Škoberne 1999: 73–76, sl. 59–60, sl. 67) i dijelovima nošnje (brončane igle) (Teržan 1990: 226, karta 23) izdvaja se grob 12 koji je sadržavao i veliki keramički simpozijalni servis. Dijelom ga je presjekao grob 3 u kojem su pronađeni brončani privjesci

Sl. 4 Prapovijesni grob 8 (snimio: V. Šmid).

Fig. 4 Prehistoric grave 8 (photo: V. Šmid).

Sl. 5 Spaljeni ostaci pokojnika u žari u prapovijesnom grobu 9 (snimio: V. Šmid).

Fig. 5 Incinerated remains in an urn in prehistoric grave 9 (photo: V. Šmid).

tzv. trako-kimerijske konjske opreme.

S obzirom na tipološke karakteristike keramičkih i metalnih nalaza, pronađeni se grobovi preliminarno mogu izdvojiti u dva horizonta pokopavanja, stariji s kraja kasnog brončanog doba (9. st. pr. Kr.) te mlađi s početka starijeg željeznog doba (od 8. do prve polovine 7. st. pr. Kr.). Za stariju skupinu grobova karakteristične su manje i plitko ukopane rake (sl. 3), pri čemu su neki grobovi sadržavali više keramičkih posuda (i do 15) koje pripadaju među karakteristične oblike keramičkog horizonta II prema C. Metzner-Nebelsick s tipičnim daljskim vrčevima s okomito kaneliranim trbuhom i ručkom između donjeg dijela vrata i trbuha te zdjelama zaobljenog tijela i koso izvučenog ruba (2002: 169, Abb. 73). Mlađi grobovi imaju veće i ponekad duboko ukopane rake s loncima stožastog vrata i zdjelama zaobljenog tijela i jače izvučenog kosog ruba. Lonci iz mlađih grobova svjedoče o tipološkim promjenama koje nastupaju s početkom željeznog doba (keramički horizonti IIIa-b) (Metzner-Nebelsick, 2002: 169–175, Abb. 74–75). Neizostavan dio keramičkog inventara predstavljaju i kantharosi koji su, posebno u mlađim grobovima, na trbuhu često ukrašeni s okomitim kanelurama i

kružnim otiscima.

Istraženi grobovi imaju dobre usporedbe u dosad poznatim nalazima daljske grupe iz Batine koji su pohranjeni u brojnim europskim muzejskim zbirkama i koji su od iznimne važnosti za prijelaz kasnog brončanog na starije željezno doba (Vinski, Vinski-Gasparini 1962; Nađ, Nađ 1964; Metzner-Nebelsick 2002). O postojanju istovremenog naselja na Gracu svjedoče keramički ulomci koji su prikupljeni u dosadašnjim pokusnim i zaštitnim istraživanjima (Bulat 1962; 1970; 1970a; 1974; 1984; Pinterović 1971; Minichreiter 1976; 1987: 72–75; Bojčić 1978; Šimić 2002).

Rimski grobovi

U sondama 2 i 4 na Srednom pronađeno je 14 rimskih paljevinskih i kosturnih grobova koji pripadaju južnoj nekropoli koja se najvjerojatnije nalazila uz cestu koja je vodila od utvrde *Ad Militare* prema onoj *Ad Novas*. Veći je broj grobova istražen u najsjevernijoj sondi 4 koja je najbliže naselju, no otkriveni su i u zapadnom dijelu sonde 2 što predstavlja važan podatak o rasprostriranju nekropole.

Grobne rake paljevinskih i kosturnih grobova najčešće su pravokutnog oblika i zaobljenih uglova, iako se kod paljevinskih grobova nalaze i one ovalnog oblika. U sondi 2 pronađeni su paljevinski grob tipa *bustum* (sl. 6) te dva kosturna groba, od kojih je jedan bio u zgrčenom položaju, dok se drugi nalazio na dnu jarka, odnosno vjerojatno je bio ukopan u njegovu zapunu. U sondi 4 isto su pronađeni kosturni grobovi (sl. 7), među kojima se izdvajaju tri groba u kojima su bila pokopana djeca. Od paljevinskih grobova u sondi 4 zabilježena su tri različita tipa pokopa: u urni, tipa *bustum* te s rasutim spaljenim kostima u grobnjaci raci.

Veći broj nalaza zabilježen je u paljevinskim grobovima. U zapunama grobova tipa *bustum*, zajedno sa spaljenim kostima, pronađeni su ulomci keramičkih posuda i svjetiljki, zatim željezni čavli, klinovi i zakovice te brončani okovi. Prikupljeni su i deformirani ulomci staklenih predmeta (perle). Izniman je nalaz lonca u funkciji urne u grobu 43 koji je ukrašen okomitim češljastim ukrasom. U kosturnim grobovima nije bilo nalaza, osim novca koji su važni za datiranje nekropole.

S obzirom na prikupljene nalaze iz paljevinskih grobova, najstariji pokopi pripadaju 1. st., dok se mlađim mogu smatrati

Sl. 6 Rimski grob 56 (snimio: V. Šmid).

Fig. 6 Roman grave 56 (photo: V. Šmid).

Sl. 7 Rimski grob 51 (snimio: V. Šmid).

Fig. 7 Roman grave 51 (photo: V. Šmid).

grobovi tipa *bustum* koji vjerojatno pripadaju 2., najkasnije početku 3. st. To su zasad jedini poznati rimski paljevinski grobovi iz Baranje. Kosturni su grobovi mlađi i potječu iz 3. st., o čemu svjedoče i nalazi novca. Veći broj grobova iz razdoblja od 3. do 4. st., odnosno položaj nekropole iz vremena kada se pretpostavlja da je utvrda imala najvažniju ulogu, u budućim istraživanjima tek je potrebno utvrditi.

Ostali objekti

U svim sondama pronađeno je više širokih (i do 18 m) i duboko ukopanih jaraka za koje, s obzirom na širinu iskopa sondi, nije moguće odrediti funkciju. Pojedini jarci iz sonde 1 imaju nastavak u sondi 2, odnosno pripadaju istim cjelinama. U njihovim zapunama pronađeni su ulomci rimske i prapovijesne keramike. Izuzetak predstavlja nalaz brončane koljenaste fibule te novac cara Vespazijana. Na dnu pojedinih jaraka nalaze se uski i pravilni plitki ukopi koji slijede njihovu orijentaciju, odnosno predstavljaju dio njihove konstrukcije. Otvorenim ostaje pitanje radi li se o dijelovima infrastrukture naselja što je malo vjerojatno, budući da nedostaju drugi tipovi infrastrukturnih objekata. Možda su u pitanju ostaci jaraka kakvi su se nalazili uz ceste koje su vodile iz naselja koje se nalazilo na položaju Gradac, iako je pitanje zašto su jarci onda tako široki. U istraživanjima je izdvojeno i nekoliko uskih i plitko ukopnih rovova koji pripadaju dijelovima rimskih objekata koje u budućim istraživanjima tek treba detaljnije dokumentirati. Važno postignuće istraživanja predstavlja spoznaja kako rimski grobovi nisu pronađeni u sondi 1, pa ostaje pitanje položaja kasnorimskog dijela nekropole koja se mogla nalaziti još dalje prema jugu na Srednom, ali i bliže naselju na Gracu.

Posebno su važni nalazi dva jaraka u istočnom dijelu sonde 1 koji imaju karakterističan V-presjek, odnosno pripadaju obrambenim jarcima (*fossa*) rimskih vojnih logora. Širine su 1,45 m i 1,65 m (sl. 8) te rel. dubine 0,80 m. Jarci imaju orijentaciju S–J te je u budućim istraživanjima potrebno definirati površinu logora (jednog ili više njih) kao i njegovu/njihovu kronološku pripadnost. U Batini se nalazila utvrda na limesu

Ad Militare uz koju se nalazilo i civilno naselje (Klemenc 1961; 1963; Pinterović 1968; Bulat 1969; Sanader 2003). Na utvrdi i civilnom naselju dosad su bila poduzeta samo manja zaštitna ili pokusna iskopavanja s nalazima ostataka arhitekture (Bulat 1970; Pinterović 1971; Minichreiter 1976; 1987: 88–90; Bojčić 1978).

Rezultati probnih istraživanja na Srednom u Batini s otkrićem paljevinskih prapovijesnih te rimskih paljevinskih i kosturnih grobova potvrdili su iznimno značenje ovog nalazišta za hrvatsku, ali i europsku arheološku baštinu. Nalazište je smješteno na rubu visokog lesnog platoa iznad Dunava koji je predstavljao važnu komunikaciju kojom su strujali utjecaji koji su povezivali sjever i jug, istok i zapad Karpatske kotline i s kojeg se otvarao pogled prema Transdanubiji, Bačkoj s druge strane Dunava te istočnoj Slavoniji na jugu.

Pronalazak velikog broja grobova daljske grupe od izuzetne je važnosti za epohu velike civilizacijske promjene koja je nastupila s pojavom izrade željeznih predmeta. Dosad su iz Batine kao istaknutog južnopanonskog centra bili poznati brojni iznimni nalazi, posebno predmeti nošnje, nakita i konjske opreme koji su pohranjeni u nekoliko eminentnih muzejskih zbirki (Berlin, Mainz, Beč, Budimpešta), zbog čega su već krajem 19. stoljeća pobudili pozornost europske javnosti, a što se zadržalo sve do današnjih dana. S obzirom da okolnosti otkrića navedenih nalaza nisu bile poznate, pretpostavljalo se da potječu iz bogato opremljenih grobova za kojima se tragalo posljednjih 50-tak godina. Terenskim pregledom poduzetim u jesen 2008. godine naznačen je mogući položaj groblja daljske grupe na Srednom, što su probna istraživanja i potvrdila. Posebno je važno otkriće tumula s grobovima smještenim uz njihove rubove od kojih se neki izdvajaju veličinom te brojem i vrstama nalaza. U skorij budućnosti potrebno je istražiti jedan od tumula kako bi se prikupile spoznaje o vremenskom i sociološkom odnosu grobova pod tumulima i onih koji se nalaze u njihovoj neposrednoj blizini. O važnosti nastavka istraživanja svjedoče i nalazi plitko ukopanih grobova koji su se zbog obrade zemljišta sačuvali tek

Sl. 8 Jarak V-presjeka (*fossa*) SJ 70/71 (snimio: V. Šmid).

Fig. 8 Trench with a V-shaped cross-section (*fossa*) SU 70/71 (photo: V. Šmid).

u svom donjem dijelu.

Ne manje važno nije niti otkriće dijela južne biritualne nekropole utvrde *Ad Militare* koja se, s obzirom na pronađene nalaze, može datirati u 1.–3. st. Veći broj paljevinskih grobova različitih tipova smještenih bliže naselju svjedoči o njegovim počecima te uspostavljenim komunikacijama s drugim dijelovima Carstva. Nalazi kosturnih grobova ukazuju na kontinuitet pokopavanja, a posebno je zanimljivo otkriće nekoliko dječjih grobova. Osim grobova, izdvojeni su i ukopi većeg broja širokih i dubokih jaraka čija namjena zasad nije sasvim jasna. Moguće je kako se radi o jarcima smještenim uz ceste koje su vodile iz utvrde i civilnog naselja. Otkriće karakterističnih jaraka V-presjeka tipa *fossa* povezuje se s postojanjem privremenih vojnih logora na Srednom što će u nastavku istraživanja omogućiti prikupljanje više spoznaja o baranjskom dijelu limesa.

Rezultati probnih iskopavanja na položaju Sredno svojim iznimnim postignućima ukazali su na potrebu za provedbom nastavka istraživanja te rada na pripremi nacrtna dokumentacije (izrada geodetske podloge), dok će pronađeni nalazi po završetku postupaka restauracije i konzervacije predstavljati važne eksponate Arheološkog muzeja Osijek.

Literatura

- Bojčić, Z. 1978, Gradac, Batina – prehistorijsko nalazište, *Arheološki Pregled*, 19, 41–43.
- Bojčić, Z., Dizdar, M., Hršak, T., Vukmanić, I., Dujmić, D., Leleković, T. 2009, Terenski pregled područja Batine, *Annales Instituti Archaeologici*, V, 125–129.
- Bojčić, Z., Dizdar, M., Hršak, T., Leleković, T. 2010, Terenski pregled područja između Batine i Suze, *Annales Instituti Archaeologici*, VI, 80–87.
- Bulat, M. 1962, Arheološki odio: Obilasci arheološkog terena od 1. I. 1961. do 31. XII. 1962. i važnije prinove, *Osječki Zbornik*, 8, Osijek, 364–368.
- Bulat, M. 1964, Rekognosciranje limesa između Batine Skele i Iloka, *Arheološki Pregled*, 6, 63–64.
- Bulat, M. 1969, Topografska istraživanja Limesa u Slavoniji i Baranji,

Osječki Zbornik, XII, 39–52.

- Bulat, M. 1970, Gradac, Batina skela – naselje od srednjobrončanog do željeznog doba i rimski logor, *Arheološki Pregled*, 12, 42–43.
- Bulat, M. 1970a, Najnovija istraživanja u Batini Skeli, *Glasnik Slavonских Muzeja*, 5, 17–18.
- Bulat, M. 1974, Rekognosciranje prehistorijskih lokaliteta u Slavoniji, *Arheološki Pregled*, 16, 152–154.
- Bulat, M. 1977, Stanje istraživanja antičkih naselja u Slavoniji, *Materijali Saveza arheoloških društva Jugoslavije*, 13, 63–91.
- Bulat, M. 1981, Rekognosciranje Arheološkog odjela Muzeja Slavonije, *Arheološki Pregled*, 22, 181–187.
- Bulat, M. 1984, Neki noviji antički nalazi iz Slavonije i Baranje, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 9, 117–128.
- Klemenc, J. 1961, Limes u Donjoj Panoniji, in: *Limes u Jugoslaviji I*, Zbornik radova sa simposijuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 5–34.
- Klemenc, J. 1963, Der pannonische Limes in Jugoslawien, *Arheološki Radovi i Rasprave*, III, 55–68.
- Metzner-Nebelsick, C. 2002, *Der «Thrako-Kimmerische» Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*, Vorgeschichtliche Forschungen Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf.
- Minichreiter, K. 1976, Batina skela, Općina Beli Manastir – prahistorijski i antički lokalitet, *Arheološki Pregled*, 18, 37–40.
- Minichreiter, K. 1987, Arheološko blago Baranje, *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku*, 5 (1986-1987), 43–142.
- Nađ, I., Nađ, P. 1964, *Katalog Arheološke zbirke dr. Imre Freya*, Gradski muzej Sombor, Sombor.
- Pinterović, D. 1968, Limesstudien in der Baranja und in Slawonien, *Archaeologica Jugoslavica*, IX, 55–82.
- Pinterović, D. 1971, Batina – praistorijski i antički nalazi, *Arheološki Pregled*, 13, 55–58.
- Sanader, M. 2003, The Ripa Pannonica in Croatia, in: *The Roman Army in Pannonia*, An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica, ed. Z. Visy, Pécs, 135–142.
- Šimić, J. 2002, Zaštitno sondiranje na prapovijesnom nalazištu Batina-Gradac, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, 3/XXXIV, 56–59.
- Škoberne, Ž. 1999, *Budinjak, Kneževski tumul*, izdanje Muzej grada Zagreba, Zagreb.
- Teržan, B. 1990, *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem*, Katalozi in Monografije, 25, Ljubljana.
- Vinski, Z., Vinski-Gasparini, K. 1962, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonko-sremsko Podunavlje, *Arheološki Radovi i Rasprave*, II, 263–293.

Summary

After two years of field surveying in north-eastern Baranja with the aim of finding new archaeological sites and documenting registered ones, trial excavations in Batina conducted. The trial excavations were conducted at the Sredno site, situated in the north-eastern part of BANSKO BRDO. The excavations were conducted with the aim of examining the assumed existence of a prehistoric and Roman cemetery. The assumption was based on the results of a 2008 field survey. In the excavations, four trenches were dug, three in the central part of the site, and the fourth in its northern part, closest to the settlement at Gradac (Fig. 1). The trenches were dug in mild elevations that had been significantly lowered in the course of soil cultivation (Fig. 2). A total of 61 graves were excavated: 47 prehistoric and 14 Roman. In the trenches, a relatively large number of ditches were found, varying in width and depth.

In the course of the excavations, a flat incineration cemetery of the Dalj Group was found, which represented the newer stage of the Late Bronze Age and the initial phase of the Early Iron Age. Along the northern margin of the cemetery in Sredno, tumuli were identified, the remains of which were suggested by irregular elevations also situated in other parts of the site. All the graves contained cremation remains, laid in ceramic vessels (Fig. 5) or in organic envelopes (Fig. 3). Most frequently, various forms of pots were used as urns, and in most cases they were covered by a bowl. The majority of finds comprise ceramic vessels that contained food and beverages for the final journey (Fig. 3). The most common finds are various forms of pots, bowls, kantharoi, beakers and cups, and exceptionally dual vessels and stands. Among metal grave goods, attire accessories (fibulae, needles) and ornaments (armlets, torques, pendants) were recorded. These often show signs of having been incinerated in a funeral pyre with the deceased. The number of metal attire accessories and ornaments is larger in women's graves, where glass beads and ceramic spindlewhorls

also appear. Relatively small iron knives with a gently curved blade and a short tang are typical in the graves of both sexes. In men's graves, the parts of attire also include bronze needles. Whetstones and iron beads were also recorded. Grave 12 stands out with its finds of weapons and attire accessories, which also included a large ceramic symposial set. It was partly cut by grave 3, in which bronze items forming part of a horse harness were unearthed.

According to the characteristics of the pottery and metal finds, the graves can provisionally be classified in two burial horizons: an older horizon from the end of the Late Bronze Age (9th century BC), and a newer one from the beginning of the Early Iron Age (8th century to the first half of the 7th century BC). The graves have direct analogies with Dalj Group finds from Batina, which are preserved in numerous European museum collections.

In Sredno, 14 Roman incineration and skeleton graves were found. These belong to the southern necropolis located along the road leading from the Ad Militare fort to the Ad Novas fort. Incineration burials in urns, of the bustum type, were unearthed (Fig. 6), as well as those with scattered cremation remains in a grave pits. Skeleton graves with finds of coins were also recorded (Fig. 7). In the fills of cremation graves, ceramic vessel and lamp shards were found, as well as iron nails, wedges and rivets, and bronze mounts. On the basis of their finds, the oldest burials were dated to the 1st century, while graves of the bustum type suggest a more recent dating, probably the 2nd century or the beginning of the 3rd century at the latest. Skeletal graves are more recent and originate from the 3rd century.

A relatively large number of wide and deeply sunk ditches were found that possibly represent the remains of ditches which might have been constructed along roads. Two ditches with a characteristic V-shaped cross-section deserve special mention, as they are typical defensive ditches (fossa) of Roman military camps.